

Janne Pirttikoski

AVAIMIA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN

Itsenäisen elämän taitoja Pirttikosken perhekodista

AVAIMIA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN

Itsenäisen elämän taitoja Pirttikosken perhekodista

Janne Pirttikoski

Opinnäytetyö

Kevät 2011

Sosiaalialan koulutusohjelma

Oulun seudun

ammattikorkeakoulu

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi

Tekijä(t): Janne Pirttikoski

Opinnäytetyön nimi: Avaimia itsenäiseen elämään

Työn ohjaaja(t): Aira Kurtti ja Aira Vanhala

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2011

Sivumäärä: 49

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tavoitteena on kehittää itsenäistymistä tukevaa toimintaa Pirttikosken perhekodissa. Tavoitteena on luoda työntekijöille käytännön työkaluja sisältävä opas, jonka avulla he voivat konkreettisesti tukea nuorta heidän itsenäistymisprosessissaan. Oppaasta välittyy kuva Pirttikosken perhekodin tekemästä työstä nuoren itsenäiseen elämään saattajana.

Tietoperustana tässä opinnäytetyössä ovat sosiaalipedagogiikka sekä kehityspsykologia. Keskeisiä teemoja ovat identiteetin muodostumisen sekä sosiaalisten ja vastavuoroisten suhteiden tukeminen, sekä nuoren auttaminen itsensä toteuttamisessa elämän eri osa-alueilla. Tietoperustasta ja nuorilta saatavista ajatuksista ja kokemuksista syntyy käsitys sijaishuollon asiakkaana olevan nuoren itsenäistymiseen liittyvistä tarpeista.

Opasta voisi jalostaa suuntaamalla sen tehtäviä ja kokonaisuuksia enemmän jälkihuollon puolelle luoden samalla selkeän jälkihuollon toimintamallin.

Asiasanat: sosiaalipedagogiikka, nuoret, sijaishuolto, itsenäistyminen, identiteetin tukeminen

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Service

Author(s): Janne Pirttikoski

Title of thesis: Tools for becoming independent

Supervisor(s): Aira Kurtti and Aira Vanhala

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2011

Number

of pages: 49

ABSTRACT

The aim of the thesis is to develop functions that support gaining independence in the Pirttikoski family home. The object is to create a guide for the staff that contains practical tools. The guide can be concretely used in supporting the young in their process of becoming independent. The guide reflects the way how the Pirttikoski family home works in guiding a young person towards independent life.

The theoretical framework in this thesis is composed of social pedagogy and developmental psychology. Some of the most fundamental themes include supporting identity formation and social and reciprocal relations and assisting a young person in self-actualization in different areas of life. The theoretical framework together with some ideas and experiences obtained from the young form an insight of the needs that a young customer of fostercare has in terms of becoming independent.

The guide could be further developed by aiming its exercises and schemes more towards aftercare and creating a clear model of operation for aftercare.

Keywords: social pedagogy, the young, becoming independent, supporting identity

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 IDEOINTIVAIHE.....	9
2.1 Itsenäistymisen haasteita nuorten näkökulmasta	9
2.2 Jälkihuoltotyöstä saamani käytännön kokemus.....	15
2.3 Umbrella-työkirjamenetelmä.....	17
3 TUOTTEEN LUONNOSTELU	19
3.1 Sosiaalipedagoginen lähestymistapa	20
3.2 Nuoren itsenäisyyden tukeminen perhekodissa	23
3.3 Palaute tuotteen luonnosteluvaiheesta	32
4 TUOTTEEN KEHITTELY	37
4.1 Palaute tuotteen kehittelyvaiheesta	38
4.2 Palaute valmiista tuotteesta	39
5 POHDINTA	40
LÄHTEET	44
LIITTEET	47

1 JOHDANTO

Pirttikosken perhekoti on yksityinen lastensuojelulaitos, joka tarjoaa sijaishuollon palveluja. Pirttikosken perhekoti koostuu kahdesta yksiköstä. Molemmat yksiköt sijaitsevat Muhoksella n. 7 kilometrin päässä keskustasta. 7-paikkainen Ketolan yksikkö on perustettu vuonna 2000, 6-paikkainen Huovilan yksikkö puolestaan vuonna 2004. Olen työskennellyt Pirttikosken perhekodissa vuodesta 2002 lähtien. Molemmat yksiköt ovat tulleet tutuiksi, mutta nykyisin pääpaino on Huovilan yksikössä, jonka asiakkaat ovat hieman vanhempia, yleensä 14–18-vuotiaita.

Aihe opinnäytetyölleni nousi esille 10.2.2010 pidetyssä henkilökuntapalaverissa, jossa keskustelimme muun muassa Pirttikosken perhekodin tarjoaman jälkihuollon nykytilanteesta ja nuorten itsenäistymistä tukevasta toiminnasta. Havaitsimme, että jälkihuollolla ei tätä nykyä ole vakiintunutta toimintamallia, vaan useita erilaisia, tavallaan rutinoituneita tapoja toimia. Lisäksi näimme tarpeen suunnitelmallisemmalle ja yksilöllisemmälle itsenäistymistä tukevalle toiminnalle jo perhekodissa olon aikana. Keskustelin asiasta ohjaavien opettajien kanssa 3.3.2010, ja opettajien ehdotuksesta rajasimme aiheen nuorten itsenäistymistä tukeväksi projektiksi. Projektin kautta syntyy kuvaus Pirttikosken perhekodissa toteutettavasta itsenäistymistä tukevasta toiminnasta. Projektin pohjalta on myöhemmin mahdollista kehittää myös jälkihuoltomalli.

Itsenäistymiseen liittyvät kysymykset ovat Pirttikosken perhekodissa parhaillaan erittäin ajankohtaisia, sillä useampi perhekodin nuori täyttää 18 vuotta ja itsenäistyy vuoden 2010 aikana. Muutoinkin hieman vanhemmille nuorille suunnattu yksikkö toimii ponnahtuslautana itsenäiseen elämään. Mediassa puhutaan paljon nuorten työttömyydestä, syrjäytymisestä ja koulupudokkaista. Itsenäinen elämä on suuri haaste kenelle tahansa nuorelle. Sijaishuollon piirissä

oleville nuorille tulevaisuus asettaa tavallista suurempia haasteita, sillä lähtökohdat voivat usein olla heikommat. Jälkihuolto sekä itsenäiseen elämään valmistava työskentely nähdään yhä tärkeämpänä osana lastensuojeluprosessin jatkumoa.

Opinnäytetyön tavoitteena on suunnitella ja toteuttaa itsenäistymistä tukevaa toimintaa sosiaalipedagogisesta näkökulmasta Pirttikosken perhekodissa. Itsenäistymiseen ja nyky-yhteiskuntaan integroitumiseen liittyviä kysymyksiä sekä ratkaisuja etsitään keskustelemalla nuorten kanssa sekä havainnoimalla ja tarttumalla arjessa esiintyviin tilanteisiin. Toiminnan toteutukseen liittyvät teemat määritellään yhdessä nuorten kanssa. Projektin tuloksena muodostuu kirjallinen opas, joka toimii työvälineenä työntekijöille. Opas kuvaa Pirttikosken perhekodin toimintaa nuorten itsenäisyyden tukijana.

”Parasta jälkihuoltoa on hyvä laitoshoidon” (Timonen-Kallio ym. 2000, 8). Laitoshoidon suunnitelmallinen, asiakaslähtöinen ja etenkin tulevaisuuteen suuntaava toteuttaminen luo nuorelle paremmat edellytykset pärjätä elämässään itsenäisesti. Yhdessä mahdollisen jälkihuollon tarjoaman tuen kanssa nuori voi luottavaisin mielin ottaa askeleet kohti itsenäistä elämää. Selkeä ja tavoitteellinen itsenäisyyttä tukeva toiminta helpottaa niin nuoren kuin työntekijänkin arkea. Jokainen työntekijä tietää tällöin, miten ja millaisia asioita nuoren kanssa käydään sijoituksen aikana lävitse. Tällöin voidaan puhua myös laadukkaasta ja suunnitelmallisesta työstä.

Sijoittavan kunnan näkökulmasta edellä mainituin tavoin toteutettu hoito tarjoaa vastinetta hoitomaksuille. Sitä kautta yrityksen tekemä työ saa arvostusta ja edelleen uusia asiakkaita. Nuoren perhe kokee myös saaneensa tarvitsemaansa tukea lapsen kasvatuksessa.

Opinnäytetyö tarjoaa minulle mahdollisuuden syventyä nuorison mieltä askaruttaviin itsenäistymistä koskeviin asioihin. Antamalla aikaa nuorille ja kuuntelemalla heidän asioitaan aktiivisesti, voin myös syventää suhdettani asiakkaana oleviin nuoriin. Sosiaalialan ECTS-kompetenssien mukaan opinnäytetyössä korostuu erityisesti asiakastyön, sosiaalialan palvelujärjestelmien sekä kriittisen ja osallistavan yhteiskuntaosaamisen kokonaisuudet. Asiakastyön kokonaisuus tulee esille nuoren elämäntilanteen, kasvun ja kehityksen tunnistamisessa ja toiminnan tavoitteellisessa suunnittelussa asiakkaan tarpeiden ja voimavarojen mukaan. Palvelujärjestelmäosaaminen korostuu kykynä tuoda esille ajantasaisia tietoja eri palveluista sekä kohdistaa niitä oikeisiin osoitteisiin. Kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen näkyy vaikutusmahdollisuuksien kartoittamisena sekä asioiden perusteluna yhteiskunnallisesta näkökulmasta. (Rouhiainen-Valo ym. 2010)

2 IDEOINTIVAIHE

Esiymmärrys perhekodista itsenäiseen elämään ponnistavien nuorten maailmaan rakentui keskustelusta Pirttikosken perhekodin nuorten kanssa sekä käytännön kokemuksen ja havainnoinnin kautta saadusta tiedosta. Ilmapiihiltään rennossa keskustelussa nuoret toivat esille monia hyviä näkökulmia ja tärkeiksi kokemiaan itsenäistymiseen liittyviä aihealueita.

2.1 Itsenäistymisen haasteita nuorten näkökulmasta

Keskustelin Pirttikosken perhekodin Huovilan yksikön nuorten kanssa itsenäistymisestä ja siihen liittyvistä asioista torstaina 12.8.2010. Olin varannut keskusteluun aikaa maksimissaan 3 tuntia. Nuorille olin maininnut asiasta muutamaan otteeseen aiemmin, kuitenkin siten, etten liikaa korostanut tapahtumaa. Tämä siksi, että käytännössä on havaittu tavallisesta poikkeavan ohjelman menettävän merkitystään ja kiinnostustaan, jos sitä liiaksi korostetaan. Toin mukana naposteltavaa sekä juotavaa, jotta tilanne olisi mahdollisimman rento ja mukava nuorten kannalta.

Halusin keskustelun olevan vapaa ja mahdollisimman vähän ohjattu. Olin kuitenkin varautunut tuomaan esille ennalta mietittyjä eteenpäin vieviä teemoja/aihealueita, jotka pohjautuivat osaksi vuoden 2010 painokseen Umbrella-työkirjamenetelmästä. En ottanut tilanteeseen mukaan nauhuria enkä videokameraa, koska ne olisivat mielestäni voineet vaikuttaa ilmapiiriin negatiivisesti. Kirjasin itse nuorilta esiin nousseita asioita ja vastauksia muistiin. Lisäksi paikalla oli toinen ohjaaja sekä harjoittelija, joita olin aiemmin pyytänyt avustamaan muistiinpanojen osalta.

Paikalla olivat minun lisäksi toinen ohjaaja, harjoittelija sekä 4 nuorta. Ennen kuin aloitimme, kerroin kaikille keskusteluun osallistumisen olevan täysin vapaaehtoista. Ainoastaan yksi nuori ei halunnut osallistua keskusteluun. Osallistuneista nuorista kaksi oli 16-vuotiaita ja kolmas oli 17-vuotias. Keskustelun aluksi kerroin osallistujille keskustelun tarkoituksesta ja tavoitteista sekä opiskeluni että työn kehittämisen kannalta. Korostin ennen kaikkea avoimuutta ja rehellisyyttä sekä sitä, että jokainen saa varmasti sanoa mielipiteensä sellaisena, kuin se on.

Keskustelu lähti liikkeelle siten, että mietimme yhdessä, mitä tulee mieleen, kun puhutaan itsenäistymisestä. Nuoret toivat esille muun muassa itsekseen olemisen sekä omatoimisen pyykkien pesemisen ja ruuanlaiton. Nuorten mielestä itsenäistymiseen liittyi myös vastuu kouluun menemisestä ja herätyksistä sekä laskujen ja muiden paperiasioiden hoitamisesta. Kysyin nuorilta, mitä itsenäisen elämän taitoja heidän mielestään perhekodilla opitaan. Nuoret toivat esille hyvin konkreettisia asioita, kuten siivousta, ruuanlaittoa ja pihatöitä. Lisäksi heidän mielestään perhekodilla opitaan käyttäytymään sekä olemaan ihmisten kanssa. 16-vuotiaan pojan sanoja lainaten perhekodilla ”opitaan olemaan sellainen hiton sosiaalinen vai mikä se oli”. Tätä kommenttia jäin miettimään ja väittäisin sen liittyvän huoleen siitä, miten muut ihmiset hyväksyvät tämän pojan ja kuinka hän saa kavereita. Stakesin kouluterveyskyselyiden (2006, hakupäivä 31.3.2011) mukaan 14 prosentilla 9-luokkalaisista suomalaisista pojista ei ole yhtään todella läheistä ystävää. Tämä tilasto on vuodelta 2006. Vuoden 2009 tilastoissa kyseisen pojan ikäluokkaa tarkasteltaessa vastaava luku on lukiolaisilla 12% ja ammattiopistossa opiskelevilla 8% (Luopa ym. 2010, 89-91). Määrä on 2000-luvulla pienenemään päin, mutta edelleen huolestuttavan suuri. Nämä luvut viittaavat siihen, että osa suomalaisista nuorista kärsii yksinäisyydestä.

Keskusteltaessa sosiaalisuudesta nuoret toivat esille sosiaalisiin suhteisiin liittyviä huolia useiden esimerkkien avulla. 16-vuotias poika kertoi yksinäisyydestä,

että häntä huolettaa, jos ei ole kavereita. 16-vuotias tyttö puolestaan sanoi, että jotkut saattavat käyttää hyväksi esimerkiksi lainaamalla rahaa ja esittämällä kaveria. 17-vuotias poika mainitsi riidat kavereiden ja naapureiden kanssa.

Nuorten esille tuomat sosiaaliset suhteet ja ihmisten kanssa toimeen tuleminen ovat keskeisiä teemoja myös Umbrella-työkirjamenetelmässä. Omien asioiden hoitaminen yhdessä viranomaisten ja oman verkoston kanssa sekä uusien sosiaalisten verkostojen luominen ovat tärkeitä taitoja itsenäisen elämän kannalta. Sosiaalisten taitojen puute lisää syrjäytymisen riskiä. Selviytyäkseen elämässä pitää sosiaalisia suhteita pystyä myös ylläpitämään. Lastensuojelulapsilla ystävyys- ja ihmissuhteiden ylläpidon kannalta merkittävä vastavuoroisuus ei ole aina selviö (Timonen-Kallio 2010, 22). Tämä näkyy myös perhekodin arjessa. Suuremmassa yhteisössä asuminen tarkoittaa joustamista välillä puolin ja toisin. Toiselle mieluinen asia voi toiselle olla hyvinkin epämukavaa ja jopa vastenmielistä. Nuoret usein odottavat muilta enemmän, kuin ovat itse valmiita antamaan. Perhekodissa yhteisöön kuuluu useampia jäseniä, jolloin nuori oppii ajan saatossa sekä antamaan että ottamaan vastaan.

Sosiaaliset suhteet ja etenkin vertaissuhteet ovat tärkeitä myös identiteetin muodostumisen kannalta. Ystävyys-suhteita voidaan pitää eräänlaisena harjoitteluna tulevia läheisempiä ihmissuhteita varten. Niiden avulla nuori voi tutkia omaa minuuttaan ja toimintaansa sekä harjoitella tunnistamaan toisten ihmisten tarpeita. (Kronqvist 2007, 184) Kokemus siitä, että vanhemmat eli auktoriteetti, jota vastaan keskinuoruudessa kapinoidaan, eivät ymmärrä, saa nuoret turvautumaan vertaisiinsa. Vertaistensa kanssa nuori voi keskustella omassa mielessä ja kehossa tapahtuvasta myllerryksestä (Kronqvist ym. 2007, 184).

Kaikki ihmissuhteet eivät välttämättä ole hyväksi. Nuori voi kokea alemmuutta suhteessa ystäviin esimerkiksi ulkonäön suhteen. Ystävät voivat myös painostaa käyttäytymään tai toimimaan tietyllä tavalla. Keskustelussa esille nousut

huoli hyväksi käyttävistä ystävistä on hyvin todellinen. Nuoren tulisi harjoitella tarvittaessa sanomaan myös ei. (Kronqvist 2007, 185-186)

Seuraavaksi keskustelimme nuorten kanssa muista itsenäistymiseen liittyvistä huolista. 16-vuotias tyttö kertoi, että rahat eivät tunnu koskaan riittävän. Muut olivat tästä samaa mieltä. 16-vuotias poika toi esille laskut ja niiden maksun. Hänelle tulee laskuja muun muassa moposta sekä puhelimen käytöstä. Raha-asiat puhuttivat muutoinkin nuoria pitkään. Rahojen riittävyys huolestutti kahta nuorta kolmesta. Kolmas nuori kertoi tekevänsä töitä sukulaisen yrityksessä ja sitä kautta raha-asiat olivat kohtuullisen hyvällä mallilla. Hän kuitenkin myönsi kaiken rahan menevän, mitä tulee. Keskustelussa nuoret toivat esille muun muassa uhkapelit, velkakierteen ja pikavipit. Keskustelimme muun muassa siitä, mistä tulot ja menot koostuvat, ja nuoret toivoivat opastusta vastuulliseen rahankäyttöön. Nuoret selkeästi tiedostavat raha-asioiden hoidon monimutkaisuuden ja sen, että taitamattomuus ja rahankäytön vähäinen ohjaus voivat pahimmillaan johtaa jopa rikoksiin. Nuoruudessa tyypillinen hetkessä eläminen ja tunnepohjaisten ratkaisujen tekeminen esimerkiksi hankinnoissa voivat aiheuttaa ongelmia. Vastuullista rahankäyttöä harjoitellaan perhekodin arjessa koko sijoituksen ajan. Nuorille maksettava viikoittainen tai kuukausittainen käyttöraha tarjoaa nuorelle mahdollisuuden harjoitella omaa rahankäyttöään lyhyemmällä aikavälillä. Vuosittainen vaateraha puolestaan auttaa nuorta hahmottamaan ja suunnittelemaan rahankäyttöään pitkähköllä aikavälillä. Raha-asioiden tärkeyden korostaminen nuorten kanssa on hyvin perusteltavissa. Opiskelijat ovat yleisesti pienituloisin sosioekonominen ryhmä, ja nuorten osuus toimeentulotuen saajista on aikuisia suurempi (Kuussaari ym. 2010, 22).

Kouluun sekä ammattiin liittyvistä asioista keskusteltaessa nuoria huolesti eniten se, jos he eivät saa koulupaikkaa ja sitä kautta ammattia. Työpaikan saamisesta he eivät olleet huolissaan. Tätä väitettä tukee myös tuore Nuorisobarometri (Myllyniemi 2010, 85), jonka mukaan nuorten huoli työpaikan saamisesta on

vuosien 2000-luvulla vähentynyt. Kysyttäessä mikä vaikuttaa koulupaikan ja ammatin saamiseen, nuoret vastasivat koulumenestyksen. Työpaikan saamiseen vaikuttavia asioita kävimme läpi siten, että nuoret saivat kertoa, minkälaisen ihmisen he itse ottaisivat töihin. Nuorten mukaan kyseisen ihmisen tulisi olla mukava ja rehellinen.

Huoli koulupaikan ja ammatin saamisesta on todellinen. Nykyään ei ole selviö että peruskoulun jälkeen jatko-opiskelupaikka järjestyy. Ammatillisen koulutuksen suosion kasvun vuoksi kilpailu paikoista on kova. Vaikka nuorella olisi selkeä visio unelma-ammattistaan, voi sen saavuttaminen vaatia todella suuria ponnistuksia. Perhekodin nuoret ovat usein vielä hieman eri asemassa kuin muut, sillä heillä voi taustallaan olla hyvinkin moninaisia ongelmia, jotka voivat rajata mahdollisuuksia tai vaikuttaa muun muassa koulumenestykseen.

Identiteetin muodostumisen kannalta on tärkeää, että tavoitteet sekä ympäristön odotukset ovat realistiset. Joskus nuoren asettamat tavoitteet eivät vastaa hänen kykyjään. Tavoitteet voivat olla liian matalat, jolloin nuori voi turhautua. Liian korkeat tavoitteet puolestaan kuormittavat nuorta ja tuottavat pettymyksiä. Näin ollen on mielestäni erittäin tärkeää käydä nuoren kanssa hyvissä ajoin läpi hänen vahvuuksiaan ja kehittämishaasteitaan suhteessa esimerkiksi ammattiin liittyviin haaveisiin. Reaaliminän ja ideaaliminän välisen suhteen pohtiminen ja sitä kautta omien rajojen tunnistaminen ovat nuorelle tärkeitä prosesseja (Kronqvist 2007, 176). Tavoitteiden ollessa realistiset ja ennen kaikkea nuoren itsensä tuottamat, on niihin myös helpompi sitoutua.

Lopuksi keskustelimme vielä omasta hyvinvoinnista, mutta siihen ei nuorilta tullut juuri mitään ajatuksia. Toin esimerkkien kautta esille mm. yksinäisyyttä, sairauksiin ja päihteisiin liittyviä asioita, mutta nuoret kokivat hallitsevansa kyseiset asiat jo. Aihe olisi ollut hyvin tärkeä käydä tarkemmin läpi, mutta tässä vaiheessa nuorten keskittyminen alkoi jo hieman rakoilla. Kokemuksesta voin sanoa, että perhekodin kaltaisesta isosta ja eläväisestä yhteisöstä yksin muuttaminen

ei aina suju ongelmitta. Reinikainen (2009, 97) on tutkinut väitöskirjassaan nuorten kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Hänen tutkimukseensa osallistuneista 96 henkilöstä suurin osa kertoi olleensa itsenäisen elämänsä alussa yksinäinen. Yksinäisyys voi Reinikaisen mukaan olla joko sosiaalista tai emotionaalista. Sosiaalisella yksinäisyydellä hän tarkoittaa sosiaalisten kontaktien ja vuorovaikutuksen puutetta. Emotionaalinen yksinäisyys puolestaan viittaa läheisten ja merkityksellisten ihmissuhteiden puuttumiseen. Vaikka jotkut ihmiset voivat viihtyäkin enimmäkseen yksin, nähdään yksinäisyys yleisemmin negatiivisena, epämiellyttävänä ja viimeiseen saakka vältettävänä tilana (Harinen ym. 2008, 11).

Odotukset itsenäisestä elämästä keskittyvät usein juuri selkeästi positiivisiin asioihin, kuten vapauteen ja juhlimiseen, eikä monia asioita osaa ajatella ennen, kuin kokee ne käytännössä. Kysyinkin nuorilta, mitä asioita muuttuu, kun he täyttävät 18 vuotta. Ensin he eivät osanneet sanoa juuri mitään, joten pyysin miettimään aluksi mieluisia asioita. Nuoret kertoivat, että silloin on aikuinen ja pääsee baariin. 16-vuotias tyttö mainitsi että silloin ei ole enää huoltajia. 17-vuotias poika puolestaan odotti saavansa ajokortin, kun täyttää 18. Kysyttäessä vastuista ja velvollisuuksista, joita täysi-ikäisyyteen liittyy, ei vastauksia juurikaan tullut. 17-vuotias poika mainitsi vankilaan joutumisen, jos tekee rikoksia. 16-vuotias tyttö kertoi käyneensä niitä asioita läpi yhteiskuntaopissa, mutta ei osannut mainita esimerkkejä.

Samana iltana keskustelin vielä perhekodin jälkihuollossa olevan 18-vuotiaan nuoren kanssa. Hän kertoi perhekodin tarjonneen pääosin hyvät valmiudet itsenäiseen elämään. Perusasiat, kuten kodinhoito ja ruuanlaittotaidot, olivat kertyneet jo perhekodilla olon aikana. Hän kertoi yksin asumisen olevan mukavaa. Seuraa hän saa kavereista ja tyttöystävästä. Omasta hyvinvoinnista huolehtiminen tuntui nuoresta onnistuvan hyvin, joskin sairastumisen sattuessa oli hieman epäselvyyttä, mihin tulee olla yhteydessä. Paikallisen terveysaseman palvelut

eivät olleet hänelle selvillä. Raha-asioista puhuttaessa hän mainitsi laskujen maksun vaikeuden. Verkkopankkiasiat olivat hänelle vielä hieman hankalia. Myös vakuutus- ja veroasioissa hän koki olevansa hieman tietämättömämpi. 18-vuotiaan vastuusta ja velvollisuuksista puhuttaessa hän ei erinäisiä vapauksia lukuun ottamatta osannut sanoa, mitä asioita olisi tullut lisää.

2.2 Jälkihuoltotyöstä saamani käytännön kokemus

Jälkihuoltotyöstä saamani kokemuksen kautta pystyn hyvin vahvistamaan nuorten esille tuomia asioita. Etenkin raha-asiat ovat usein epäselviä vielä myöhemmälläkin iällä. Kansaneläkelaitoksen sekä sosiaalitoimen tuet ja niihin liittyvä asiakirjojen paljous yllättää monen nuoren ja aikuisenkin. Tarvittavien tietojen täyttäminen sekä liitteiden hankkiminen vaatii aikaa ja vaivaa. Rahankäytön suhteen ongelmia on niin aikuisilla kuin nuorillakin. Menojen suunnittelu tulojen mukaan vaatii harjoittelua. Menojen laittaminen tärkeysjärjestykseen voi olla hankalaa, sillä huvitteluun ja mukavuuksiin on helppo tuhlata rahaa. Menot voivat kasvaa huomaamattomasti esimerkiksi pitkien sitovien sopimusten ja useiden osamaksulla hankittujen tuotteiden takia. Holtiton rahankäyttö voi pahimmillaan johtaa velkakierteeseen ja jopa rikollisuuteen. Etenkin nuorison suosiossa olevat pikavipit ovat olleet mediassa esillä toistuvasti. Toinen huolestuttava piirre nuorten raha-asioihin liittyen on mediassakin esillä ollut, etenkin nuorten tyttöjen, trendi maksaa vaatteita tai muita hyödykkeitä seksillä.

Kodinhoidon perusasioita on suhteellisen helppo opetella ja oppia. Konkreettisten taitojen osalta jäin sellaiseen ymmärrykseen että niitä harjoitellaan perhekodilla tarpeeksi. Myös oma kokemus tukee tätä väitettä. Voisin jopa väittää perhekodin tarjoavan paremmat taidot siivouksen, pyykkihuollon ja ruuanlaitonkin osalta kuin monen tavallisen perheen. Käytännössä olen kuitenkin havainnut, että nuoret eivät aina osaa valita kaupasta edullisimpia ja terveellisimpiä tuote-

vaihtoehtoja. Kyseessä voi olla tavoite selvittää ruuanlaitosta mahdollisimman helpolla, mutta toisaalta myös ihan tietämättömyys kuinka hinta- ja laatuvertailua tehdään. Ruokalasku voi einessostoksilla paisua yllättävänkin suureksi. Terveellinen ja riittävä ravinto yhdessä riittävän levon kanssa ovat hyvinvoinnin peruspilareita.

Suuremmat kokonaisuudet ja hieman abstraktimmat asiat tuovat mukanaan enemmän haasteita. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaalisten suhteiden luominen ja ylläpitäminen. Myös yksinäisyys ja oma fyysinen ja psyykinen hyvinvointi herättää huolta monessa nuorella, vaikka he eivät sitä itse välttämättä esille tuokaan. Miten toimin sairastuttuani? Mistä saan apua? Mitä tehdä yksin? Miten saada aika kulumaan? Miten toimin tapaturman sattuessa? Tällaisia asioita nuori voi joutua opettelemaan kantapään kautta, ellei tilanteita ole yhdessä harjoiteltu jo etukäteen.

Omasta hyvinvoinnista huolehtiminen on tärkeä asia. Ongelmakohtiin tulisi päästä käsiksi jo varhaisessa vaiheessa jotta ongelmat eivät pääse kasaantumaan. Tällöin voidaan ehkäistä mahdollinen syrjäytyminen. Päihteet ovat merkittävässä roolissa, kun puhutaan nuorten ongelmista. Perhekinuorilla olen usein havainnut päihdemyönteisyyttä ja päihteiden ihannointia. Täysi-ikäisenä vastuu omasta päihteiden käytöstä on nuorella itsellään. Varsin harmittomalta tuntuva alkoholin käyttö voi aikaa myöten riistäytyä käsistä ja aiheuttaa ongelmia elämän eri alueilla. Päihteiden käyttö voi muuttaa esimerkiksi nuoren kaveripiiriä haitallisempaan suuntaan. Päihteiden käyttöä voi ilmetä myös oireena jostain muusta, esimerkiksi masennuksesta tai yksinäisyydestä. Tällaiset asiat tulisikin ottaa esille nuoren kanssa jo hyvissä ajoin.

Omasta terveydestä huolehtiminen on olennainen osa itsenäistymistä. Murrosiän mukanaan tuomien muutosten huomioon ottaminen ja tavallisuudesta poikkeaviin tunteisiin ja oloon reagoiminen ovat hyvinvoinnin perusasioita. Taito

hakeutua terveydenhuollon palveluihin kehittyä ajan ja harjoittelun myötä. Vastuullinen lääkkeiden käyttö ei aina ole selviö. Kuten nuorten kanssa keskustelu osoitti, tieto miten toimitaan ja mihin hakeudutaan esimerkiksi sairauden sattuessa, ei välttämättä ole selkeä.

Vastuun määrä voi yllättää nuoren itsenäistymisvaiheessa. Perhekodissa, kuten tavallisessa perheessäkin, asuminen on eräänlaista täysihoidtoa, sillä perustarpeet tarjotaan nuorelle monesti ainakin osittain valmiina. Vaikka vastuu kasvaisikin asteittain, on yksin muuttaminen ja täyden vastuun ottaminen kuitenkin suuri muutos elämässä. Perhekodissa asuminen sekä jälkihuolto ovat eräänlaista kasvamaan saattamista. Tavoitteena on tarjota nuorelle mahdollisuus kasvaa ja kehittyä täysivaltaiseksi yhteiskunnan jäseneksi.

2.3 Umbrella-työkirjamenetelmä

Sovellan opinnäytetyössäni Umbrella-työkirjamenetelmän eri osa-alueita. Umbrella-työkirjamenetelmä on erityisesti lastenkotimaailmaan suunniteltu työväline lasten ja nuorten kanssa tehtävään identiteettityöhön sekä arjen taitojen oppimiseen. Työkirjamenetelmä on kehitetty EU:n Leonardo da Vinci-projektina vuosina 1997–2000. (Timonen-Kallio 2000, 1) Uusi päivitetty painos on julkaistu vuonna 2010. Uudistus vastaa erityisesti vuonna 2008 voimaan tulleen uuden lastensuojelulain mukanaan tuomiin muutoksiin (Timonen-Kallio 2010, 4).

Umbrella-työkirjamenetelmä tarjoaa materiaalia eri ikäisille lapsille ja nuorille sekä heidän kanssaan toimiville aikuisille. Työskentely voidaan aloittaa jo noin 12-vuotiaana, ja se voi jatkua aina jälkihuollon loppuun eli 21 ikävuoteen saakka. Työkirjamenetelmä tuo esille jokaisen nuoren henkilökohtaisen kasvun ja oppimisen tarpeet ja tarjoaa lapselle tai nuorelle konkreettisia tehtäviä identiteetin muodostumisen ja arjen taitojen oppimisen tueksi. Tavoitteena on osallistaa

ja innostaa nuorta oppimaan. Työkirjan tehtävistä voidaan jokaiselle valita oma kokonaisuus hänen henkilökohtaisten tarpeidensa mukaan. Tehtävistä muodostuu ajan saatossa lapsen tai nuoren oma portfolio. (Timonen-Kallio 2010, 6)

Umbrella-työkirjamenetelmä perustuu omaohjaajan lapsen tai nuoren kanssa tekemään työhön. Työkirja toimii myös apuna luottamuksellista omaohjaajasuhdetta luotaessa. Työkirjan tehtäviä yhdessä lapsen kanssa tehtäessä työntekijä toimii aikuisena ja tuo mukanaan oman ammattitaitonsa. Hän ei ole asiantuntija, vaan toiminnassa korostuu ennen kaikkea dialogisuus. Tarkoituksena ei siis ole työkirjan mekaaninen täyttäminen, vaan yhteisen ymmärryksen luominen. Tarkoituksena on muodostaa lapsen ja työntekijän välille pedagoginen suhde. Pedagogisella suhteella tarkoitetaan vuorovaikutussuhdetta, jonka tarkoituksena on tietoisesti rakentaa inhimillistä kasvua (Hämäläinen 1999a, liite1).

Työkirjamenetelmä jakautuu osa-alueisiin, joista poimimalla rakennetaan kullekin oma polku. Osa-alueet ovat:

- Minä itse
- Sosiaaliset suhteet
- Koulutus, ammatti, työ
- Raha-asiat
- Hyvinvointi
- Koti
- Rikokset

Kukin osa-alue jaetaan vielä pienempiin teemoihin ja tehtäväkokonaisuuksiin.

3 TUOTTEEN LUONNOSTELU

Luonnosteluvaihe lähti liikkeelle lähestymistavan valinnasta. Lastensuojelun maailmaan vahvasti linkittyvä sosiaalipedagogiikka tuntui luontevalta valinnalta, sillä työtä tehdään sosiaalisesti vaikeuksissa olevien ihmisten kanssa, ja se on luonteeltaan kasvatuksellista eli pedagogista. Pedagogiikan kautta tuotteen eräänlaiseksi punaiseksi langaksi muodostuivat yhteisöllisyys, toiminnallisuus sekä elämyksellisyys.

Luonnosteluvaihe sisälsi myös aiheeseen tutustumista teoriasta. Erityisesti nuoruuteen liittyvät kehitykselliset tekijät ovat oleellinen osa opinnäytetyötä. Sosiaalisten taitojen, identiteetin sekä ajattelun kehitys ovat kaikki tulosta kehityksellisistä kriiseistä, joita nuori käy nuoruusvaiheessa läpi. Lastensuojelun maailmassa näiden kriisien läpi käyminen voi olla vielä hiukan tavallista haastavampaa, sillä eväät eivät aina ole parhaimmat mahdolliset. Esimerkiksi ihmissuhteissa lastensuojelulapset ovat monesti hankalassa asemassa, sillä heidän sosiaalinen verkostonsa voi olla hyvinkin niukka.

Nuoruuden tarkastelu myös identiteetin muodostumisen kautta on perusteltua, sillä opinnäytetyössä mukana olevat nuoret elävät nuoruuden keskivaihetta, joka on voimakasta identiteetin rakentumisen aikaa. Heidän käsitys itsestään ja omasta tulevaisuudestaan on vielä kehitysvaiheessa. Identiteetti on käsitteenä laaja ja vaikuttaa kaikilla elämän alueilla. Identiteetin muodostumisen kautta on mahdollista tarkastella tässä opinnäytetyössä olevien nuorten itsenäistymiseen liittyviä ajatuksia ja haasteita.

3.1 Sosiaalipedagoginen lähestymistapa

Lähestyn aihetta sosiaalipedagogiikan näkökulmasta. Sosiaalipedagogiikka tuntuu luonnolliselta lähestymistavalta aiheeseen, sillä sen peruskysymys liittyy sosiaalisten ongelmien pedagogiseen ehkäisyyn sekä toiminnallisten ratkaisuiden etsimiseen ihmisen omaa subjektiutta korostaen (Hämäläinen 1999a, 20). Taustalla vaikuttaa vahvasti ajatus ehkäistä huono-osaisuutta, edistää hyvinvointia ja puuttua yhteiskunnan epäkohtiin (Hämäläinen ym. 1997, 11). Perhekoti toimii yhtenä pedagogisen toiminnan ympäristönä. Pedagogiikka käsitteenä tarkoittaa oppia ihmisen kasvatuksesta tai kasvatuksen taitoa (Hämäläinen 1999a, 14). Perhekodissa tehtävään lastensuojelutyöhön liittyy vahvasti pedagoginen eli kasvatuksellinen näkökulma. Lastensuojelutyön voidaan sanoa olevan kasvatuksellista työtä sosiaalisesti vaikeuksissa olevan ryhmän ja yksilön parissa. Pedagogisella työllä pyritään vaikuttamaan ihmisen kehitykseen ja persoonallisuuden rakentumiseen kasvatuksen avulla. Kun pedagogiseen toimintaa lisätään sosiaalinen ulottuvuus, painopiste on tällöin yksilön kiinnittymisessä yhteiskuntaan, sen toimintajärjestelmiin ja yhteisöihin. Kasvatuksella koetaan olevan suuri vaikutus yhteiskuntaelämään. (Hämäläinen 1999a, 16–17)

Pedagogisessa työssä korostuvat yhteisöllisyys, toiminnallisuus sekä elämyksellisyys (Mönkkönen ym. 1999, 18). Tässä opinnäytetyössä yhteisöllisyyttä ja vertaistukea tarjoavat perhekodin muut nuoret. Toiminnallisuutta sekä elämyksellisyyttä löytyy puolestaan toteutettavista käytännön toiminnoista ja harjoituksista. Pedagogisuus näyttäytyy toiminnoissa nuoren haastamisena, herättämisena sekä innostamisena. Sosiaalialalla yleisesti käytetty interventio, eli väliintulo tai puuttuminen, pyritään karsimaan pois toiminnan luonteesta. Sitä kautta päästään lähemmäs dialogisuutta, sillä vallan ja vastuun elementit jäävät pois. (Mönkkönen ym. 1999, 25)

Sosiaalipedagogiikan käsitteellä on useampi eri merkitys. Laajimmillaan sosiaalipedagogiikan voidaan ajatella olevan kasvatuksen yhteiskunnallisia kytkentöjä korostavaa, ”yhteiskunnallista pedagogiikkaa”. Toisaalta sosiaalipedagogiikka voi korostaa yhteisöllisyyttä ja vuorovaikutusta. Sosiaalipedagogiikan voidaan myös katsoa olevan avun tarpeessa olevien auttamista. (Hämäläinen 1999a, 14-15)

Sosiaalipedagogiikka pyrkii edistämään erityisesti niiden ihmisten integroitumista yhteiskuntaan, joilla on vaikeuksia löytää paikkaansa. Nyky-yhteiskuntaan integroituminen voi olla haasteellista kenelle tahansa, mutta erityisesti niille, joiden lähtötilanne ja valmiudet ovat usein jo valmiiksi muita heikkomat. Elämän heikentynyt ennustettavuus, epävarmuus ja kilpailu niin työ- kuin koulutusmarkkinoilla tekevät nuoren itsenäistymisprosessista haastavan ja altistavat nuoren syrjäytymiselle (Timonen-Kallio ym. 2000, 11). Sosiaalipedagogisella toiminnalla pyritään välttämään syrjäytyminen ja sitä kautta ihmisen elämisen laadun, elämänhallinnan ja hyvinvoinnin heikkeneminen (Hämäläinen 1999a, 4-6).

Nykynuoriso kohtaa jo varhaisessa vaiheessa suuria kysymyksiä, jotka liittyvät heidän tulevaisuuteensa. Valintojen määrä on lisääntynyt ja esimerkiksi yhteis- haussa nuorilla on suunnaton määrä erilaisia vaihtoehtoja, mistä tulevaisuuden mahdollinen ammatti pitäisi valita. Valintojen määrä on toisaalta positiivinen asia, mutta se voi myös aiheuttaa epävarmuutta ja ahdistusta (Kronqvist ym. 2007, 174).

Ohjaus on olennainen osa lastensuojelutyötä ja sitä kautta myös tätä projektia. Ohjausmenetelmiä on lukuisia, ja ohjaus on käsitteenä hyvin laaja sekä pitkälti riippuvainen teoreettisesta pääsuuntauksesta. Peavy (1999, 19-20) määrittelee eri ohjausmenetelmille kuitenkin muutamia yhteisiä ja tärkeitä tekijöitä, joilla on suuri merkitys ihmisten auttamisen kannalta. Ensinnäkin ohjaussuhde tarjoaa asiakkaalle tukea, huolenpitoa, lohtua sekä toivoa. Välittäminen on kaiken läh-

tökohta. Luodaksemme toimivia yhteisöjä, kestäviä minuuksia sekä elämäntapoja, meidän tulee välittää itsestämme ja toisistamme. Toiseksi asiakkaalle annetaan oikeaa ja asiallista tietoa. Tietoa voidaan antaa esimerkiksi yhteiskunnan tarjoamista palveluista tai apua antavista verkostoista. Tiedolla on merkittävä rooli, sillä se voi parhaassa tapauksessa tarjota mahdollisuuksia, joista asiakkaalla ei ole aiemmin ollut mitään tietoa. Kolmanneksi ohjaus auttaa asiakasta hahmottamaan omia tavoitteitaan ja tulevaisuuttaan. Tavoitteita ja tulevaisuutta voidaan hahmotella esimerkiksi erilaisten karttojen avulla. Kartta toimii suunnitelmana ja sitä seuraamalla on mahdollista päästä elämässään sinne minne haluaa mennä. Kartat liittyvät myös neljanteen tekijään, jonka mukaan asiakasta autetaan valintojen ja suunnitelmien tekemisessä ja toteuttamisessa. Tavoitteiden toteutumisen tiellä voi olla esteitä, mutta asiakasta autetaan käsittelemään näitä esteitä. Viidenneksi asiakasta autetaan tunnistamaan hänen omia voimavarojaan sekä rajoituksiaan. Omien voimavarojen löytäminen voi olla hankalaa, mutta ohjaaja voi auttaa asiakasta esimerkiksi nostamalla asioita asiakkaan tarkasteltavaksi. (Peavy 1999, 19-25)

Pedagoginen suhde on yksi sosiaalipedagogiikan keskeisistä käsitteistä. Sillä tarkoitetaan vuorovaikutussuhdetta, jonka tarkoituksena on tietoisesti rakentaa inhimillistä kasvua (Hämäläinen 1999a, liite1). Pedagogiseen suhteeseen liittyy myös dialogisuuden näkökulma. Dialogisuudesta esille nousee usean eri todellisuuden mahdollisuus ja henkilökohtaiset merkitykset korostuvat. Näin keskustelut saavat konstruktivistisia piirteitä. Peavyn (1999, 42) mukaan konstruktivistinen ohjauksen kannalta on tärkeää ottaa huomioon toiminnan kohteena olevan henkilön jokapäiväisen elämän kokemukset ja henkilökohtaiset näkökohdat. Nuorten esille tuomista teemoista valitaan keskeisimmät, joiden mukaan projektin toteutus suunnitellaan. Näin ollen projekti tarjoaa oppimisen mahdollisuuden molemmille osapuolille. Dialogisessa suhteessa onkin oleellista, että molemmat osapuolet oppivat toisiltaan ja auttavat ymmärtämään itseään ja maailmaa todellisemmin ja syvemmin (Hämäläinen 1999a, 84).

Konstruktivistiseen ohjaukseen liittyy ohjaajan rooli liittolaisena ja yhteistyökumppanina sen sijaan, että hänellä olisi esimerkiksi tarkkailijan tai asiantuntijan rooli (Peavy 1999, 25). Valmiiden vastausten sijaan nuorelle tarjotaan nuorta vastuuttavia ja itsenäiseen päätöksentekoon tukevia kysymyksiä. Suunnittelun lähtökohtana on nuorten aktivoiminen tunnistamaan, kohtaamaan ja ratkaisemaan omia ongelmiaan. Ongelmakeskeisyyden sijaan kuitenkin painotetaan myönteistä tulevaisuutta ja mahdollisuuksia. Keskusteluissa pyritään ottamaan huomioon myös parhaillaan itsenäisen elämän alkumetreillä olevien nuorten näkemykset ja kokemukset. Keskeisiä teemoja ovat nuoren identiteetin muodostumisen sekä sosiaalisten ja vastavuoroisten suhteiden tukeminen. Tavoitteena on myös auttaa nuorta toteuttamaan itseään elämän eri osa-alueilla. Projektin teemat muodostuvat kuitenkin pääosin nuorten itse esille tuomista asioista. Opinnäytetyön tekemisen ohella tekemäni käytännön jälkihuoltotyö tarjoaa kokemuksellista tietoa kohteena olevasta ilmiöstä ja toiminnasta.

3.2 Nuoren itsenäisyyden tukeminen perhekodissa

Nuoruutta voidaan pitää siirtymävaiheena aikuisuuteen. Se on pitkä elämänvaihe, johon liittyy paljon psykososiaalisia muutoksia. Nuoruuteen liittyy olennaisesti irtautuminen vanhemmista sekä kasvu omaksi erilliseksi yksilöksi. Nuori etsii elämälleen merkitystä sekä paikkaansa maailmassa (Nurmiranta ym. 2009, 76). Nuoruusvaiheessa nuoren kyky ja mahdollisuudet rakentaa itsenäisempää elämää kasvavat. Nuori voi vapaammin luoda ihmissuhteita sekä toteuttaa itseään elämän eri alueilla, kuten opiskelussa ja harrastuksissa. (Kronqvist ym. 2007, 166)

Kronqvist ym. (2007, 166) jakavat nuoruuden kolmeen vaiheeseen. Varhaisnuoruus käsittää ikävuodet 11–14, keskinuoruus ikävuodet 14–18 sekä myö-

häisnuoruus kävuodet 19–25. Varhaisnuoruuteen liittyy olennaisena osana murrosikä ja sen mukanaan tuomat biologiset muutokset. Keskinuoruudessa nuori hakee omaa identiteettiään ja pyrkii selkiyttämään minäkokemuksiaan. Myöhäisnuoruudessa kokonaiskuva laajenee ja nuori pohtii mm. omaa asemaansa maailmassa. (Kronqvist ym. 2007, 166–167)

Nurmiranta ym. (2009, 77–80) jakaa nuoruusiän vaiheet myös kolmeen vaiheeseen, mutta ikävuodet asettuvat hieman eri tavalla. Varhaisnuoruus käsittää ikävuodet 12–16, nuoruuden keskivaihe ikävuodet 16–19 sekä myöhäisnuoruus ikävuodet 19–25. Nurmirannan ym. (2009, 78) mukaan nuoruuden keskivaiheessa nuori etsii rajojaan. Vaihetta leimaavat ehdottomuus ja kapina auktoriteettia vastaan. Nuoruuden keskivaiheessa nuori suunnittelee jo tulevaisuuttaan. Vaihetta kutsutaan myös seestymisen vaiheeksi, sillä vaiheen loppua kohden pahimmat myrskyt laantuvat ja nuoren ajatusmaailma avartuu. Nuoruuden keskivaiheessa identiteetin rakentuminen on erityisen voimakasta (Nurmiranta ym. 2009, 78).

Tässä opinnäytetyössä mukana olevat nuoret ovat iältään 16–19-vuotiaita ja siten sijoittuvat molempien jakojen mukaan kaikki nuoruuden keskivaiheeseen.

Nuoruus on muutosten aikaa. Fyysisten muutosten lisäksi nuoruus sisältää paljon muutoksia tunteissa ja tuntemuksissa, jotka pitkälti ohjaavat nuorta hänen tavassaan hahmottaa asioita ja tehdä päätöksiä. Tunteiden kautta itsensä ilmaiseminen voi sisältää paljon ristiriitoja, eikä nuori välttämättä pysty perustelemaan ratkaisujaan järkipäisesti. Nuori kyseenalaistaa asioita ja sen ansiosta kehittää ongelmanratkaisukykyään sekä itsenäistä ajattelua. Toiminnan taustalla voi olla toiveita, haaveita, epävarmuutta sekä pelkoa. (Kronqvist ym. 2007, 169)

Abstraktin ajattelun kehittyminen on itsenäistymisen kannalta tärkeää. Tällöin nuori kykenee hahmottamaan asioita eri näkökulmista ja kykenee tekemään

oletuksia siitä, mitkä asiat johtavat mihinkin. Piaget kutsuu tätä hypoteettiseksi päättelyksi. Deduktiivisen päättelyn vaiheessa nuori vie taitojaan pidemmälle oppien tekemään johtopäätöksiä sekä muodostamaan teorioita niiden avulla. (Kronqvist ym. 2007, 170) Kasvatukseen kehitys vaikuttaa siten, että sitä mukaa kun nuoren ongelmanratkaisun sekä deduktiivisen päättelyn taidot kehittyvät, on nuorta helpompi tukea hänen oman tilanteensa ja taustojensa ymmärtämisessä ja sitä kautta ratkaisujen löytämisessä (Timonen-Kallio ym. 2000, 12).

Identiteetin muodostuminen on tärkeä osa nuoruutta. Käsitteet omasta itsestä muovautuvat, ja nuori etsii omia rajojaan. Minuuteen liittyvistä asioista puhuttaessa voidaan käyttää termiä identiteetti. Identiteetillä tarkoitetaan yksilön samankaltaista kokemusta itsestään, siitä kuka hän on ja kuinka hän eroaa toisista ihmisistä. Identiteetti jakautuu persoonalliseen sekä sosiaaliseen identiteettiin. Persoonallinen identiteetti viittaa kokemukseen samanlaisuudesta ja ainutlaatuisuudesta. Sosiaalinen identiteetti puolestaan liittyy samastumiseen johonkin sosiaaliseen ryhmään. (Kronqvist ym. 2007, 172)

Nuoruuden eri vaiheissa identiteetin muodostumisessa korostuvat erityisesti omat fyysiset ominaisuudet, vanhemmat, ystävät, intiimit suhteet, koulu, työura sekä maailmankatsomus (Nurmiranta ym. 2009, 78).

Eriksonin psykososiaalisen kehitysteorian mukaan nuoruusiän tavoitteena on saavuttaa eheä minäidentiteetti. Tämän edellytyksenä ovat eheytyminen kokonaisuudeksi, jäsentyminen aikaan sekä jäsentyminen ympäristöön. Kokonaisuudeksi eheytymisellä Erikson tarkoittaa sitä, että ihminen kokee olevansa sama ihminen muuttuvista tilanteista ja erilaisista rooleista huolimatta. Aikaan jäsentyneet nuoret kokevat menneisyyden, nykyisyyden sekä tulevaisuuden jatkumoksi. Ympäristöön jäsentyneet nuoret puolestaan tuntevat oman historiansa, kulttuurinsa sekä asuinympäristönsä. Hänellä on myös tärkeitä ihmissuhteita. (Nurmiranta ym. 2009, 76–77)

Nuoruuden vaiheen onnistuneesti läpi käynyt nuori kykenee Eriksonin mukaan säilyttämään läheiset suhteet myös epäselvissä sekä konfliktitilanteissa. Vastaavasti vaiheen epäonnistuminen johtaa syrjäyttämiseen. Tällöin nuori hylkää helposti lojaalisuuden, kun riita tai vaaratilanne uhkaa. (Dunderfelt 1997, 247) Nuorilla ihmissuhteet voivat muuttua suuntaan tai toiseen hyvinkin nopeasti. Kaverisuhteet ovat toisinaan hyvinkin tulehtuneet ja jopa kokonaan poikki. Suhteet elävät eräänlaista aaltoliikettä. Kun riitaa tulee, on suhde helppo viheltää poikki kokonaan ja ajatella asiaa tarkemmin vasta sen jälkeen, jos sittenkään. Ratkaisuja tehdään hyvin vahvasti tunnepohjalta. Tästä huomaa, että suhteiden säilyttäminen konfliktitilanteissa on etenkin nuorille vaikeaa.

James Marcia on kehittänyt Eriksonin teorian pohjalta teorian nuoruusiän kehityskriiseistä. Marcian teoria perustuu egoidentiteetin saavuttamiseen. Egoidentiteetillä hän tarkoittaa sekä sisäisen jatkuvuuden ja minuuden yhtenäisyyden kokemusta, mutta myös omien muutosten tunnistamista. Egoidentiteetti syntyy etsimällä, vaihtoehtojen tutkimisesta, kokeilusta sekä valinnoista. Etsiminen mahdollistaa sitoutumisen arvoihin ja siten identiteetin muodostumisen. (Kronqvist ym. 2007, 173)

Marcia jakaa identiteetin neljään identiteettitilanteeseen. Identiteettiään etsivä nuori etsii toiminnalleen mieltä ja merkitystä. Hän on vaikeuksissa valintojensa kanssa eikä ole sitoutunut tavoitteisiin tai arvoihin elämässään. Identiteetiltään selkiytymättömän nuoren kuva itsestään ja elämästään on hajanainen, eikä vaihtoehtojen löytäminen ja sitoutuminen tahdo onnistua. Identiteetin omaksunut nuori on jo jollakin tasolla sitoutunut ammatillisesti ja ideologisesti. Hän ei kuitenkaan ole pohtinut erilaisia mahdollisuuksia eikä ratkaisuja, vaan on saattanut saada niitä muilta ihmisiltä, kuten vanhemmiltaan. Identiteetiltään selkiytynyt nuori on löytänyt elämälleen arvoja, tavoitteita ja päämääriä tietoisesti omien valintojensa kautta. Hän on myös pohtinut omaa elämäänsä ja elämäntilannettaan. (Kronqvist ym. 2007, 173– 174)

Tässä opinnäytetyössä mukana olevien nuorten identiteetti on vielä suurilta osin selkiytymätön tai he vielä etsivät identiteettiään. He ovat suorittaneet peruskoulun, mutta tulevaisuuteen suuntautuminen on hankalaa. He elävät hetkessä ja tekevät valintansa vielä hyvin tunnepohjaisesti. Epävarmuus, esimerkiksi sosiaalisissa suhteissa, näkyy voimakkaana. Luulot itsestä ja omista kyvyistä voivat olla hyvinkin suuret, mutta toisaalta itsetunto voi olla heikko ja toimiminen sen vuoksi hyvin epävarmaa.

Sitoutuminen yhä itsenäisempään opiskeluun on hankalaa. Perhekodin nuoret ovat kokeilleet eri aloja esimerkiksi koulutuskokeilujen avulla, mutta ajatukset omasta tulevaisuudesta ja kiinnostuksen kohteista saattavat vaihdella. Osalla heistä on jo selkeä visio liittyen esimerkiksi ammattiin, mutta muun muassa kova kilpailu koulupaikoista syö nuorten motivaatiota. Voidaan sanoa joidenkin nuorten jo omaksuneen tietynlaisen ammatillisen identiteetin, mutta esimerkiksi elämäntilanteesta johtuen voi sitoutuminen tavoitteisiin pääsemiseksi tuottaa hankaluuksia. On helppo luovuttaa jos koulupaikkaa ei kerralla tule, sen sijaan että pyrkisi kehittämään vaadittavia taitoja ja yrittämään uudelleen.

Identiteetin muodostumisen tueksi nuori kaipaa apua lähiympäristöltään. Identiteetin muodostumisen kannalta tärkeää ovat onnistumisen kokemukset sekä positiivinen palaute. Nuoren tavoitteiden on oltava realistisia eikä ympäristö saa odottaa häneltä liikoja. Jatkuvat epäonnistumisen kokemukset ja liian suuret odotukset voivat kuormittaa nuorta. Nuoren täytyisi tiedostaa omat rajansa ja sitä kautta muokattava tavoitteitaan. Rajojen tunnistaminen tai tunnustaminen ei kuitenkaan aina ole helppoa. Tässä korostuvat varsinkin aikuisen ja vertaisten roolit. (Kronqvist ym. 2007, 176)

Perhekodin nuorista monella on kova halu päästä itsenäistymään, vaikka heillä ei siihen vielä kaikkia edellytyksiä olisikaan. Aikuisten tehtävänä onkin käydä asioita nuoren kanssa läpi, jotta nuori ymmärtäisi oman tilanteensa paremmin. Joskus aikuisten puolelta asetetut rajat ja nuoren omien suunnitelmien lykkäyk-

set ovat nuorelle liikaa, ja nuori saattaa lähteä maailmalle kokeilemaan onneaan. Tällaisissa tilanteissa on kuitenkin paljon riskejä joita nuori ei välttämättä osaa ajatella ennen kuin jälkeenpäin. Toisinaan nuoren kanssa on käytävä vakavia keskusteluja esimerkiksi ammatinvalinnan suhteen. Nuorella voi esimerkiksi olla jonkinlainen fyysinen, psyykkinen tai kognitiivinen este, joka estää haaveammatin toteutumisen. Tällainen tilanne on nuorelle ja aikuisellekin kova paikka.

Nuoruuden keskivaiheessa nuorelle tulisi muodostua suhteellisen selkeä minäkäsitys. Seestymisvaiheeksikin kutsutussa nuoruuden keskivaiheessa identiteettiä rakennetaan erilaisten kriisi- ja sitoutumisvaiheiden kautta. Nuori voi kriisivaiheessa kokeilla useitakin erilaisia identiteettejä, joista yhden hän sitoutumisvaiheessa omaksuu ja vakiinnuttaa käsityksensä itsestään sen mukaiseksi. (Nurmiranta ym. 2009, 78–79) Nurmirannan (2009, 85) mukaan nuorelle tulee antaa mahdollisuus kokeilla eri identiteettejä sen sijaan, että hänelle tarjotaan valmiita arvoja ja asenteita. Eri identiteettien harjoittelua nuori tekee nykypäivänä esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Internetin maailmassa, esimerkiksi Facebookissa, ihminen pystyy määrittelemään oman identiteettinsä selkeästi (Sinkkonen 2010, 10). Koulutuskokeilut ja työharjoittelut ovat arkielämässä oivallisia mahdollisuuksia kokeilla ja hakea omaa ammatillista identiteettiä. Opinnäytetyössä mukana olvista nuorista osa on päässyt etsimään omaa alaansa tällä tavoin. Osalla se on vielä edessä. Muutoin oman minäkuvan muodostuminen näkyy näillä nuorilla esimerkiksi pukeutumisen muutoksina. Myös erilaiset lävistykset ovat nuorilla arkipäivää. Ulkoiset tekijät, kuten juuri pukeutuminen ja lävistykset, usein liittävät nuoria yhteen. Perhekodin nuoret omaksuvat myös toisiltaan piirteitä oman identiteetin rakennusaineiksi. Vaihtelua arvoihin ja asenteisiin tuo myös nuoren elämässä olevien aikuisten määrä, sillä vanhempien lisäksi lapsella voi olla tärkeä suhde esimerkiksi omaohjaajaan.

Läheisen ja vastavuoroisen ihmissuhteen saavuttaminen ja ylläpitäminen kuuluvat nuoren kehitystehtäviin. Ne valmistavat nuorta esimerkiksi tulevia seurustelusuhteita varten. Vertaisryhmät ovat nuorille tärkeitä. Ystävien kanssa voidaan jakaa kokemuksia sekä puhua mieltä askarruttavista asioista. (Kronqvist ym. 2007, 184-185) Läheiset ihmissuhteet yhdessä sosiaalisen tuen kanssa ovat tärkeitä mielenterveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavia suojaavia tekijöitä (Suurpää ym. 2009, 14). Perhekodilla nuoret puhuvat todella paljon kavereistaan ja ihmissuhteistaan. Yleensä tilanteet tosin ovat silloin kriisissä ja niitä nuoret puivivat yhdessä. Joskus he tulevat pyytämään ohjaajalta apua ja mielipiteitä tilanteiden selvittämiseen.

Nuoruuteen liittyy kuitenkin konflikteja etenkin nuoren ja hänen vanhempiensa välillä. Konfliktit edistävät nuoren itsenäisyyden ja identiteetin kehittymistä sekä kertovat muille perheenjäsenille nuoren läpi käymistä muutoksista. Vaikka suhde on paikoitellen hyvin kireä, muuttuu se yleensä ajan mukana myönteisemmäksi ja vastavuoroisemmaksi. (Kronqvist ym. 2007, 182) Nuori tarvitsee lähelleen pysyviä ja muuttumattomia vanhempia jotka eivät hylkää heitä (Sinkkonen 2010, 85). Perhekodissa tehtävässä työssä on palkitsevaa, kun myrskyisästi liikkeelle lähtenyt suhde nuoren ja ohjaajan välillä muuttuu ajan saatossa myönteisemmäksi. Nuoren uskoutuminen ja luottamus aikuista kohtaan tuottavat positiivisia tunteita ja palkitsevat työntekijää.

Ihmissuhteita harjoitellaan läpi lapsuuden ja nuoruuden. Yleisesti ajatellaan, että kyky solmia läheisiä ihmissuhteita juontaa juurensa varhaisiin kiintymyssuhteisiimme (Uusitalo 2007, 29). Tällöin lapsuuden kokemuksilla on ensiarvoisen tärkeä merkitys. Tähän yhtyy myös Sinkkonen (2010, 87), jonka mukaan kiintymyssuhteilla on pysyvyytaipumus, eli turvallisesti kiintyneen lapsen nuoruusikäkin on todennäköisemmin turvallinen. Suhde vanhempiin ja sisaruksiin on merkittävässä asemassa nuoren elämässä. Nuoren ja vanhempien välisen suhteen laadulla on suuri vaikutus nuoren hyvinvointiin (Kronqvist ym. 2007,

182). Perhekotisijoituksen aikana nuoren suhdetta vanhempiinsa koetetaan tukea kaikin mahdollisin keinoin. Alkutilanne on monesti hyvin tulehtunut, sillä nuori voi syyllistää vanhempiaan sijoituksesta. Myös muiden ihmissuhteiden merkitys perhekodissa korostuu, sillä saman katon alla elää usein tavallista suurempi yhteisö jonka on pystyttävä toimimaan yhdessä. Tämän vuoksi konfliktit pyritään aina selvittämään juurta jaksan.

Ystävyysuhteet auttavat nuorta irrottautumaan vanhemmistaan (Kronqvist ym. 2007, 183). Ystävyysuhteet poikkeavat hieman tyttöjen ja poikien välillä. Poikien ystävyysuhteet ovat yleisesti ottaen hieman pinnallisempia kuin tyttöjen. Lisäksi poikien tapa viettää aikaa isommissa ryhmissä poikkeaa tyttöjen tiiviimästä kanssakäymisestä. Vuorovaikutuksen emotionaalinen puoli näyttäisi olevan tytöille tärkeämpää kuin pojille. Ystävyysuhteilla voi olla myös negatiivisia puolia. Nuori voi kokea alemmuuden tunnetta vertaillessaan itseään ystäviinsä. Ystäväpiiri voi myös painostaa nuorta toimimaan tavalla, joka ei ole hänelle ominaista. (Kronqvist ym. 2007, 184-186) Opinnäytetyössä mukana olevat nuoret noudattavat tätä kaavaa. Pojat viihtyvät enimmäkseen kaveriporukassa, esimerkiksi mopoillen yhdessä, kun taas tytöt useimmiten tapaavat yhtä kaveria kerrallaan. Perhekodin ulkopuolisia ystävyysuhteita pyritään jokaisen nuoren kohdalla tukemaan esimerkiksi vierailujen järjestämisellä puolin ja toisin.

Läheisten ihmis- ja ystävyysuhteiden merkitystä sijaishuollossa oleville lapsille pidetään tärkeänä yksilön hyvinvointia edistävänä seikkana (Reinikainen, 2009, 157). Ystävyysuhteet liittyvät oleellisesti nuoren kokemukseen siitä, että hän kuuluu johonkin ja on jollekin tunnetasolla tärkeä. Tällainen yhteenkuuluvuuden tarve on nuorelle luontainen. Reinikainen (2009, 157-158) viittaa väitöskirjassaan Carvalloon ja Pelhamiin, joiden mukaan yhteenkuuluvuuden tarve tarkoittaa sisäsyntyistä kaipuuta toistuvaan ja myönteisiä tunteita herättävään vuorovaikutukseen suhteessa, jossa molemmat osapuolet ottavat huomioon toistensa hyvinvoinnin ja tuntevat itsensä hyväksytyksi. Yhteenkuuluvuus tuo mukanaan

vahvan tunnesiteen, joka perustuu aitoon välittämiseen. Yhteenkuuluvuuden tarpeen tyydyttymättä jääminen voi vaikuttaa nuoren henkiseen hyvinvointiin. (Reinikainen 2009, 158)

Seurustelu ja seksi tulevat hyvin voimakkaasti ajankohtaiseksi nuoruusiässä. Nuoren mieli pursuaa eroottisia mielikuvia ja nuori voi olla hyvinkin hukassa ajatustensa kanssa. Nuoruudessa melkeinpä kuka tahansa saa nuoren hormonit hyrräämään, joten seurustelukumppani voi valikoitua jopa hieman umpimähkään (Sinkkonen 2010, 139). Tutkimusten mukaan seurustelun aloittaminen tapahtuu yhä nuoremmalla iällä, silloin kun vielä pitäisi keskittyä ystävyysuhteiden luomiseen (Sinkkonen 2010, 140).

Dramaattiset ja stressaavat elämäntilanteet voivat nostaa tunteiden intensiteettiä ja jopa altistaa rakastumiselle (Sinkkonen 2010, 143). Tällä asialla on puolelensa. Kumppanin löytäminen on toki positiivinen asia, mutta elämässään kovia kokeva ja helposti rakastuva ihminen voi ajautua myös vääränlaiseen seuraan ja sitä kautta kokea lisää stressiä ja menetyksiä. Lastensuojelulasten elämään on voinut mahtua paljonkin stressaavia ja dramaattisia kokemuksia. Joskus rakkaus ja seksi puolestaan menevät keskenään sekaisin. Yhä useammin suhde aloitetaan seksillä, jonka jälkeen mietitään, tulisiko seurustelusta jotakin (Sinkkonen 2010, 139).

Nuoruusiässä tapahtuu paljon kehitystä niin fyysisellä, psyykkisellä kuin sosiaalisellakin osa-alueella. Pohja tälle kehitykselle kuitenkin luodaan jo paljon aiemmin. Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsen varhaisilla hoivakokemuksilla on suuri merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta. Turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden puute on riski, joka vaikuttaa lapsen kehitykseen. (Kalland 2004. 136)

Lastensuojelulapset ovat saattaneet joutua kokemaan vakavaakin laiminlyöntiä ja kaltoinkohtelua elämänsä varrella. Kyseessä voi olla pahoinpitely tai esimer-

kiksi se, ettei lapsen viesteihin reagoida. Lapsi voi kokea pelkoa tai tulevansa torjutuksi ja väheksytyksi. Lasta voidaan nimitellä tai nöyryyttää julkisesti sekä hänelle voidaan huutaa ja kiroilla. Kaikki tämä vaikuttaa haitallisesti lapsen tasapainoiseen kehitykseen. Tällaista tilannetta kutsutaan patologiseksi vanhemmuudeksi. Mikäli lapsen hoivan ja turvallisuuden tunteisiin ei vastata, voi myöhemmässä vaiheessa kehittyä eriasteisia ongelmia muun muassa ihmissuhteissa, tunne-elämässä, käyttäytymisen kontrollissa, kielen kehityksessä, abstraktissa ajattelussa, omassa kehontuntemuksessa tai motoriikassa. (Saarnio 2004, 246)

Ihmisen elämänkaari tarjoaa kuitenkin mahdollisuuksia korjaaviin ja korvaaviin kokemuksiin. Nuoruusikää voidaankin kutsua elämän toiseksi mahdollisuudeksi, sillä aikaisemmissa elämänvaiheissa esiintyneet ongelmat tulevat uudelleen käsiteltäviksi (Nurmiranta ym. 2009, 73). Apuna nuorella on kehittyneempi minä.

Lastensuojelun asiakkuuksissa on havaittavissa ylisukupolvisuutta, joten ongelmiin tulee puuttua, jotta lapsena koetut laiminlyönnit ja kaltoinkohtelut eivät siirtyisi sukupolvelta toiselle. Nuoruudessa tehtävä identiteettityö ja vuorovaikutussuhteiden tukeminen auttavat osaltaan nuorta käsittelemään omia tunteitaan ja käsityksiään. Pysyvän kiintymyssuhteen muodostuminen esimerkiksi perhekodein ohjaajan kanssa voi tukea lapsen kehitystä jatkossa. (Kalland 2004, 136–137)

3.3 Palaute tuotteen luonnosteluvaiheesta

Valmistin karkean luonnoksen tuotteesta työyhteisön kommentoitavaksi työyhteisön kehittämispäiville 13.11.2010. Jätin materiaalin viikkoa aikaisemmin työpaikalle työyhteisön luottavaksi ja kommentoitavaksi. Kehittämispäivillä kävim-

me läpi tuotteen luonnosta yleisesti sekä kohta kohdalta. Kehittämispäivien tulokseksi sain seuraavanlaiset ehdotukset tuotteeseen:

Johdantoon esitettiin lisättäväksi, että aiheet ovat muodostuneet perhekodin nuorten ja jälkihuoltotyötä tekevien ihmisten lisäksi perhekodin muiden työntekijöiden ajatuksista.

Kontekstin perustelu koettiin myös tärkeäksi. Se, mihin ympäristöön tuote kiinnittyy, määrittää paljon, mitä näkökulmia tulee erityisesti ottaa huomioon. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten erityishaasteet itsenäistymisen kannalta tulisi ottaa huomioon johdannossa ja mahdollisesti myös eri osa-alueittain. Ylisukupolvisuus lastensuojelussa on arkipäivää ja esimerkiksi kotoa opitut mallit koskien päihteiden käyttöä, parisuhdetta ja ongelmanratkaisutaitoja voivat vaatia työskentelyä.

Elintasoon liittyen toivottiin lisättäväksi uusi aihealue, hygienia. Ravinto-otsikon alle ehdotettiin perhekodin säännöllistä, monipuolista ja vaihtelevaa ravintoa käytettävän verrokkina mahdollisiin eines- ja pikaruokiin. Myös erityisruokavaliot tulisi ottaa huomioon jotenkin. Ravintoon liittyviin tehtäviin ehdotettiin lisättäväksi ruoka-ainesten kilohinnan tarkastelu.

Terveysteen liittyvät asiat olivat otettu huomioon työyhteisön mielestä monipuolisesti. Ensiaputaitoihin toivottiin jonkinlainen kuvallinen ohjeistus perusasioista. Ohjeistuksen toteutusta ei vielä ehditty miettiä.

Raha-asiat herättivät paljon keskustelua. Esille nousivat rahojen käyttäminen ennakkoon (palkkaennakko, veronpalautukset ennakkoon), pikavippien todellisten kustannusten selvittäminen, käytännössä hyväksi havaittu toimeentulotuen tai muiden tulojen maksaminen esimerkiksi kahdessa erässä sekä pankkikortin käyttäminen suhteessa käteisellä maksamiseen. Lisäksi keskustelimme siitä,

että pankkikortin kanssa ei välttämättä huomaa rahan menoa samalla lailla kuin käteisen rahan kanssa.

Asumiseen ja kodinhoitoon ehdotettiin oma-aloitteisuuteen tukemista jossain muodossa.

Vanhempien osallistaminen yhteistyöhön etenkin itsenäistymisen kynnyksellä koettiin yhteisyyssuhteissa tärkeäksi. Muutoinkin verkoston kartoittaminen sekä vahvistaminen koettiin tärkeäksi.

Sosiaalisista suhteista keskustellessamme koimme tärkeäksi vahvistaa nuoren keinoja saada ja pitää yllä kaverisuhteita. Esimerkkinä tuotiin esille nuorten haavoittuvuus hyväksikäytölle, sillä jälkihuollossa olevalla nuorella yleensä on rahaa. Kaverit voivat esimerkiksi mielistellä tai nuori itse voi käyttää rahaa hyväksi yrittäessään saada kavereita.

Seksuaalisuuteen liittyvää materiaalia en ollut itse valmistellut vielä juuri mitään. Työyhteisössä käyty keskustelu toi esille monia seksuaalisuuteen liittyviä tekijöitä. Seksuaalisuutta voidaan joskus käyttää väärin, esimerkiksi torjumaan yksinäisyyttä ja jopa saadakseen kavereita ja poika- tai tyttöystäviä. Seksuaalisuuden ja seksin merkitystä tulisi korostaa ja painottaa vastuuta muun muassa raskauden ja sukupuolitautien ehkäisyssä. Seurustelun pelisääntöjä tulisi käydä läpi, samoin ihmisen oikeuksia omaan kehoon ja yksityisyyteen.

Nuorten yksinäisyys huoletti monia työyhteisön jäseniä. Yksinäisyyteen toivottiin lisättäväksi ajankäytön suunnittelua ja erilaisten vapaa-ajan toimintojen suunnittelua. Myös mahdollisuus palata tarvittaessa perhekodille koettiin tärkeäksi. Kokemus sijaishuollosta itsenäiseen elämään siirtyvien yksinäisyydestä on hyvin perusteltua. Reinikaisen (2009, 97) väitöskirjassa tutkimusjoukkona olleiden si-

jaishuollosta itsenäiseen elämään siirtyneiden nuorten kokemuksen mukaan suurin osa heistä on ollut yksinäisiä itsenäisen elämänsä alussa.

Päihteiden vaikutus omaan lääkitykseen ja muihin mahdollisiin lääkkeisiin koettiin tärkeäksi tuoda esille. Miten toimin säännöllisen lääkityksen kanssa, jos aion käyttää päihteitä? Päihteisiin liittyen asennekasvatusta pidettiin tärkeänä, sillä kotoa omaksutut arvot ja mallit voivat olla päihdemyönteisiä. Nopea puuttuminen ja hoitoon ohjaus tulisi työyhteisön mielestä korostua. Päihteiden käytön seuranta voidaan toteuttaa esimerkiksi rahankäyttöä seuraamalla.

Päihteisiin liittyvän tehtävän, meidän oma alkoholiton drinkki, katsottiin olevan hieman liian päihdemyönteinen. Vaihtoehtona esitettiin erilaisten illanviettotapojen suunnittelu, kuten leffailta ja peli-ilta tarjoiluineen.

Sosiaalisiin tilaisuuksiin osallistuminen koettiin harrastuksena ja vapaa-ajanviettotapana tärkeäksi. Esimerkiksi Ammattiopisto Luovi tarjoaa opiskelijoille erilaisia iltatoimia, joihin on mahdollista osallistua halutessaan. Oman harrastuksen tukeminen tai löytäminen olisi myös tärkeää. Harrastuksilla ja iltatoiminnoilla on mahdollista kasvattaa omaa sosiaalista verkostoaan.

Nuoren omat tavoitteet, vahvuudet ja kehittämisaalueet kaipasivat työyhteisön mielestä tarkempaa huomiota. Kirje itselle koettiin hieman hankalaksi toteuttaa. Tilalle ehdotettiin yhdessä laadittavaa, hoito- ja kasvatussuunnitelmaa hieman vapaamuotoisempaa suunnitelmaa omasta tulevaisuudesta. Suunnitelma käsittäisi osa-alueet kuten koulu, työ, henkilökohtainen elämä, sosiaaliset suhteet, perhe, asuinympäristö ja mahdollisesti muita nuoren tarpeelliseksi katsomia ja keskustelussa esille nousevia aiheita. Suunnitelma käsittäisi myös keinoja tavoitteisiin pääsemiseksi. Suunnitelma tähtäisi mahdollisesti usean vuoden päähän. Elämänkaariajattelua ja elämänjanan piirtämistä ehdotettiin vaihtoehtoiseksi ratkaisuksi.

Lopuksi työyhteisö ehdotti, että keskustelisin mukana olevien nuorten kanssa toistamiseen ja hakisin vielä sieltä palautetta. Myös lopulliseen ulkoasuun ehdotettiin jotain hiukan tavallisesta poikkeavaa fonttia.

Omana havaintona huomasin seksuaalisen identiteetin kehittymisen olevan oleellinen osa nuoruutta ja siksi lisättävä opinnäytetyöhön.

4 TUOTTEEN KEHITTELY

Olen jäsentänyt tuotetta Erik Allardtin hyvinvointiteorian avulla. Hyvinvointi on käsitteenä todella laaja ja on määriteltävissä usealta taholta. Allardt lähestyy hyvinvointia monipuolisesti kolmen osa-alueen tai luokan kautta. Ensimmäinen ja Allardtin mielestä ensisijainen luokka on elintaso (having), joka kattaa ihmisen toimintaresurssit ja fysiologiset tarpeet. Elintason osatekijöitä ovat esimerkiksi ravinto, terveys, asuminen, koulutus, työ ja taloudelliset resurssit. Edellä mainitut esimerkit ovat hyvin konkreettisia ja jollakin tasolla mitattavissa. Koulutus voidaan liittää sekä elintasaan, että jäljempänä mainitsemaani itsensä toteuttamiseen. Tässä opinnäytetyössä käsitelen koulutusta itsensä toteuttamiseen liittyen. (Allardt 1976. 38– 40)

Toisena luokkana Allardt esittää yhteisyyssuhteet (loving). Yhteisyyssuhteet viittaavat yhteenkuuluvuuden tunteeseen, toveruuteen sekä luontaiseen verkostoitumisen ja rakkauden tarpeeseen. Ihminen kokee olevansa osa jotakin ja saa osakseen huomiota ja rakkautta. Ihminen myös vastavuoroisesti osoittaa rakkautta ja huomiota takaisin. Tämä tekee suhteista symmetrisiä ja Allardtin mukaan muodostaa yhteisyyden. Yhteisyyssuhteiden osatekijöitä ovat muun muassa sosiaaliset suhteet, verkostot, parisuhde sekä seksuaalisuus. (Allardt 1976. 42– 44)

Kolmantena luokkana Allardt tuo esille itsensä toteuttamisen muodot (being). Itsensä toteuttaminen lähtee liikkeelle ajatuksesta, että jokaisella ihmisellä on sisäisiä mahdollisuuksia, joita hänen on tarpeen toteuttaa. Allardt puhuu ihmisen merkityksellisyydestä, siitä miten yksilö kokee olevansa persoona eikä vain korvattavissa olevaa materiaalia. Ihmisen tulee saada osakseen arvonantoa. Osatekijöinä itsensä toteuttamiselle Allardt mainitsee edellä mainittujen lisäksi mahdollisuuden harrastuksiin, vapaa-ajan toimintaan sekä poliittiseen vaikutta-

miseen ja osallistumiseen. Myös elintason yhteydessä mainitut koulutus ja työ voidaan lukea itsensä toteuttamiseksi. (Allardt 1976. 46-48)

Tuotteen runkona toimivat siis nämä kolme osa-aluetta, *having*, *loving* ja *being*. Tuotteen otsikot ovat kuitenkin käytännönläheisemmin nimettyjä. Kunkin otsikon alle sijoitetaan Allardt'n osatekijöitä hyödyntäen ideointivaiheessa esille nousseita, sekä muutoin yhdessä työyhteisöni kanssa tärkeäksi katsomiamme aiheita.

4.1 Palaute tuotteen kehittelyvaiheesta

Tein tuotteeseen työyhteisön ehdottamat muutokset joulukuun 2010 ja tammikuun 2011 aikana. Lisäksi muokkasin tuotteen otsikoita käytännönläheisempään suuntaan opinnäytetyön ohjaajien ehdotuksesta. Ohjaajilta sain myös muutamia lisäyksiä aihekokonaisuuksiin. He ehdottivat lisäyksiä ja tarkennuksia tehtäviin sekä niiden järjestykseen. Lisäykset koskivat muun muassa lepoa, terveyttä, hygieniaa, seksuaalisia vähemmistöjä sekä seksuaalivalistusta. Lepo tuli mukaan uutena kokonaisuutena. Terveysten osalta puutetta ilmeni perussairauksien, kuten flunssan hoidon osalta. Hygienia puolestaan kaipasi lisää tehtäviä. Seksuaalisuuteen liittyvä materiaali oli aika niukka, joten siihen ohjaajat esittivät lisättäväksi tietoutta seksuaalivähemmistöistä sekä seksuaalivalistuksesta muun muassa ehkäisyvälineiden osalta. Näiden muutosten jälkeen tulostin tammikuun lopulla 2011 tuotteen kommentoitavaksi työyhteisössä. Aikaa kommentoinnille oli kaksi viikkoa. Sunnuntaina 12.2.2011 keräsin kommentit kasaan jatkotyöskentelyä varten.

Kommentteja oli huomattavasti vähemmän kuin edellisellä kerralla. Kommentit koskivat sekä tekstiosiota että tehtäviä. Tekstiosioon liittyviä kommentteja olivat joustavan valinnan huomioon ottaminen koulutukseen liittyvässä osiossa, ho-

moerottisten mielikuvien ja kokeilujen normaaliuden korostaminen osana seksuaali-identiteetin kehittymistä sekä itsehoidon ja sen harjoittelun lisääminen terveys-osioon. Sinkkosen (2010, 143) mukaan seksuaaliset tunteet ja kokemukset samaa sukupuolta olevaan ovat osa normaalia kehitystä eivätkä ohimevänä ilmiönä välttämättä merkitse homo- tai biseksuaalisuutta. Tehtävien osalta lisäyksiä ehdotettiin sosiaaliset suhteet ja verkosto-osioon. Lisättäväksi ehdotettiin kuinka pidät yhteyttä ystäviisi, millaisesta ystävydestä tai tuttavuudesta voi olla haittaa sekä miten pysyä erossa ns. huonosta tai hyväksikäyttävästä seurasta.

4.2 Palaute valmiista tuotteesta

Tuotteen lopullinen sisältö valmistui helmikuun 2011 aikana. Työyhteisö antoi tuotteelle kommenttinsa maaliskuun 2011 alussa. Työyhteisö koki prosessin sujuneen aikataulussa. Erityistä mainintaa työyhteisö antoi heidän ajan tasalla pitämisestä sekä vuorovaikutuksellisesta toteuttamistavasta. Työyhteisö koki saaneensa vaikuttaa tuotteen syntymiseen sekä sisältöön, ja asiakokonaisuudet olivat heidän mielestään selkeitä ja kattavia. Tuotteen koettiin olevan valmis, ja se koettiin hyödylliseksi työvälineeksi itsenäistyvän nuoren kanssa työskentelyssä.

5 POHDINTA

Opinnäytetyön aihe haki hiukan itseään prosessin alkuvaiheessa. Se ehti vaihtua ja rajautua pariinkin otteeseen, kuitenkin säilyen koko ajan tuotekehityksenä. Perhekodin henkilökunnan ja asiakasperheiden välisen yhteistyön kehittäminen vaihtui vuoden 2010 alussa Pirttikosken perhekodin jälkihuollon kehittämisprojektiin sekä nuorten itsenäistymisen tukemiseen. Jälkihuollon osuus rajattiin myöhemmin vielä pois ja lopulliseksi aihealueeksi muodostui itsenäistymisen tukeminen Pirttikosken perhekodissa. Aihe on varsin ajankohtainen, sillä rakenteilla oli uusi itsenäistymispuoli toiseen yksikköön. Aihe on ajankohtainen myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on kasvanut kovaa vauhtia ja heidän itsenäistymisensä ja integroitumisensa yhteiskuntaan ovat tärkeitä asioita.

Opinnäytetyön tavoitteena oli suunnitella, ja alun perin myös toteuttaa, itsenäistymistä tukevaa toimintaa sosiaalipedagogisesta näkökulmasta Pirttikosken perhekodissa. Tavoitteena oli myös luoda työntekijöille opas, joka sisältää käytännön tehtäviä, joiden avulla he voivat konkreettisesti tukea nuorta heidän itsenäistymisprosessissaan. Oppaan kautta välittyisi myös kuva Pirttikosken perhekodin tekemästä työstä nuoren itsenäiseen elämään saattajana. Keskeisiä teemoja olivat nuoren identiteetin muodostumisen ja sosiaalisten ja vastavuoroisten suhteiden tukeminen sekä nuoren auttaminen itsensä toteuttamisessa elämän eri osa-alueilla. Käsite opas on sitkeästi pysynyt mukana prosessissa, mutta lopputuloksen perusteella kyseessä voisi sen sijaan olla eräänlainen tehtäväkirjamuotoinen ideapakki nuoren kanssa työskentelyyn.

Itsenäistymistä tukevan toiminnan suunnittelu onnistui mielestäni kohtuullisen hyvin, sillä nuorten esille tuomat teemat ja asiat linkittyivät hyvin aihealueen tutkimus- ja teoriatietoon. Tarkoituksena ei alun perinkään ollut tehdä kaiken kat-

tavaa tuotosta, joten lopputulokseen olen tyytyväinen. Joitakin aiheita jäi varmasti pois, mutta uutta on mahdollista lisätä jälkeempään sitä mukaa, kun ajan-kohtaista tutkimustietoa julkaistaan. Tähän vaikutti osaltaan myös toteutuksen luonne, jonka pohjana oli ensisijaisesti nuorilta itseltään lähtevät ajatukset. Kuitenkin jo aiemmin totesin, nuorten kanssa keskustelun suunnittelu olisi voinut vaatia vielä hiukan lisää hiomista. Joitakin asioita jäi lopulta käymättä läpi. Täytyy kuitenkin muistaa, että valmiista aiheista keskusteleminen ei olisi ollut opinnäytetyön toteutuksen kannalta tarkoituksenmukaista. Tuote on nyt testausta ja käyttöä vaille valmis. Muutoksia tuotteeseen tehdään sitä mukaa, kuin aihetta ilmenee.

Sosiaalipedagogiikalle tunnusomaiset toiminnalliset vaihtoehdot nuorten kanssa työskentelyyn tulevat mielestäni hyvin esille. Tehtävissä korostuvat elämyksellisyys sekä nuorten subjektius ja osallisuus. Yhteisöllisyys otettiin huomioon prosessin alkuvaiheessa nuorten kanssa käydyn keskustelun avulla, sekä prosessin lopputuotoksen ryhmämuotoisissa tehtävissä. Sen sijaan toiminnan toteutuksen rajasin lopulta opinnäytetyöprosessista kokonaan pois. Tuotteen luonteen vuoksi toteutus ei olisi lyhyellä aikavälillä ollut mahdollista ilman että siitä olisi tullut suorittamista. Tehtävät jakautuvat ajallisesti niin pitkälle aikavälille ja valikoituvat nuorikohtaisesti, joten niiden lyhyessä ajassa läpi käyminen ei olisi ollut luontevaa.

Oman oppimisen kannalta opinnäytetyö tarjosi paljon. Ihmisen kehityksen tarkastelu etenkin nuoruuden näkökulmasta antoi paljon uutta tietoa ja herätti ajattelemaan asioita myös omista kokemuksista käsin. Tavallaan opinnäytetyö antoi vastauksia myös siihen, miten minusta on kehittynyt se, kuka minä olen.

Tuotekehitystyyppisen opinnäytetyön ansiosta opin myös arvokasta tietoa projektityöskentelystä ja tuotekehityksen eri vaiheista. Tällaisen projektin toteuttaminen on haastavaa ja vaatii paljon sitoutumista. Kehittämishaasteena koen tällaisten pitkien prosessien jaksottamisen ja suunnitelmallisen työskentelyn. Pää-

tin tehdä opinnäytetyöni yksin, mutta monta kertaa mielessäni kävi, olisiko kuitenkin ollut parempi toimia parin kanssa. Parin mukana olo olisi tarjonnut mahdollisuuden keskustella asioista enemmän sekä peilata asioita useammasta näkökulmasta. Lisäksi aikataulussa pysyminen olisi varmasti ollut helpompaa, jos olisi ollut pari mukana. Loppuvaiheessa opintoja työelämän houkutukset kasvoivat yhä suuremmiksi. Aluksi tein töitä vain viikonloppuisin, mutta opintojen edessä myös työmäärä kasvoi. Oman työpaikkani lisäksi tein osa-aikatyötä Oulun kaupungin lastenkodissa. Työskentely opintojen aikana helpotti kovasti stressiä toimeentulosta, mutta varmasti vaikutti hiukan myös opiskeluun ja opinnäytetyöhön. Toisaalta tämä opinnäytetyö on kirjoitettu lähes yksinomaan yövuorojen aikana, joten kiitos siitä työpaikalleni. Näin on jäänyt aikaa koulun ohella myös vapaa-ajan harrastuksiin. Yhteistyö toimeksiantajan kanssa on muutoinkin ollut helppoa, ja yhteistä aikaa keskustelulle ja ajatusten vaihdolle on löytynyt aina tarvittaessa.

Sosiaalialan ECTS-kompetenssien valossa opinnäytetyö onnistui mielestäni hyvin. Nuorten yksilöllinen huomioon ottaminen ja työn merkityksen perustelu yksilön sekä yhteiskunnan näkökulmasta kertovat ammattieettisyyden kehittymisestä. Syrjäytymisen ehkäisy sekä tasa-arvoisuuden ja osallisuuden tukeminen on osa sosionomin yhteiskunnallista osaamista. Suunnitelmallisella ja yksilön tarpeita vastaavalla työskentelyllä voidaan ennalta ehkäistä suurempien ongelmien syntyminen. Opinnäytetyössä näyttäytyy myös sosiaalialan asiakastyön hallinta. Opinnäytetyöhön osallistuneiden nuorten ja työyhteisön kanssa vuorovaihtuksessa ja yhteistyössä toimiminen on hyvä esimerkki siitä. Liikkeelle on lähdetty nimenomaan nuorten arjen tarpeista, kuitenkin jättäen mahdollisuus tarpeiden yksilölliseen huomioon ottamiseen. Työyhteisön arvokkaita ajatuksia ja kokemuksia on myös kuultu ja hyödynnetty. Itse tuotteessa yhdistyy myös monipuolisesti erilaisia sosiaalialalla yleisesti käytettyjä työmenetelmiä. (ECTS-kompetenssit, sosiaalialan ammattikorkeakouluverkosto, hakupäivä 28.2.2011)

ECTS-kompetensseissa tuodaan esille myös sosiaalialan osaamisen, työyhteisön ja palveluprosessien kehittäminen. (ECTS-kompetenssit, sosiaalialan ammattikorkeakouluverkosto, hakupäivä 28.2.2011) Mielestäni tässä opinnäytetyössä tulee hyvin esille palveluprosessin kehitys, sillä aiemmin itsenäistymisvaiheessa tehtävä työ ei ole ollut yhtä suunnitelmallista. Myös työyhteisön toiminta kehittyi ja kehittyi edelleen opinnäytetyön ansiosta. Käytänteiden moninaisuus väheni ja työyhteisölle avartui kuva nuorten tarpeista itsenäistymisvaiheessa. Työyhteisön käytäntöpainotteinen osaaminen tavallaan koottiin yhteen ja puettiin kirjalliseen muotoon.

Tuotetta on myöhemmin mahdollista hyödyntää myös jälkihuoltomallin kehittämisessä. Tuotteen aihealueet ja tehtävät ovat luonteeltaan sellaisia, joita voi joko sellaisenaan tai soveltaen käyttää myös jälkihuollossa olevien nuorten kanssa. Tuote kuitenkin vaatii päivitystä siltä osin, ja monia teemoja on vietävä eteenpäin nuoren tarpeiden ja osaamisen mukaan.

Opinnäytetyöprosessi oli pitkä ja hieman raskaskin. Tämä oli ensimmäinen opinnäytetyöni ja siksi minulla on varmasti vielä paljon opittavaa. Moneen otteeseen mietin, olisiko pitänyt tehdä tutkimustyyppinen opinnäytetyö selkeine vaiheineen, mutta ajatus jonkin tuotteen kehittämisestä houkutti. Näin jälkeen päin voisin todeta, että ainakaan helpommalla en mielestäni päässyt. Sain kuitenkin prosessin päätökseen ja siitä olen kovin ylpeä.

LÄHTEET

Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY: Juva

Dunderfelt, T. 1997. Elämänkaaripsykologia. WSOY: Porvoo

ECTS-kompetenssit. 2010. Sosiaalialan ammattikorkeakouluverkosto. Hakupäivä 28.2.2011. >http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalialanamkverkosto/sosiaaliala_ammattikorkeakouluissa/sosionomi_amm_k_tutkinto/ects_kompetenssit/<

Harinen, P & Herranen, J. 2008. Kohti hyvää aikuisuutta. Aikuiskasvatus 1/2008. 4-14.

Hämäläinen, J. 1999a. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus. Kuopio.

Hämäläinen, J & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. WSOY: Porvoo

Kalland, M. 2004. Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa.

Kronqvist, E-L & Pulkkinen, M-L. 2007. Kehityspsykologia. WSOY. Helsinki.

Kuussaari, K., Pietikäinen, M. & Puhakka, T. 2010. Nuoret ja aikuiset tilastojen ja kyselytutkimusten valossa. Teoksessa A-H. Anttila, K. Kuussaari & T. Puhakka (toim.). Ohipuhuttu nuoruus. Helsinki: Yliopistopaino.
><http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/6009360f-eeec-4da7-b1d0-1311124fed43><

Luopa, P., Lommi, A., Kinnunen, T. & Jokela, J. 2010. Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Yliopistopaino.

><http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/91431fe2-cfa6-4909-9363-75eda1839dc3><

Myllyniemi, S. (toim.) Nuorisobarometri. 2010. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura. Yliopistopaino Oy: Helsinki 201

>http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/nuorisobarometri2010.pdf<

Mönkkönen, K., Nurro, M. & Väisänen, R. 1999. Sosiaalipedagogiikan käytännön sovelluksia. Kuopion yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus. Kuopio.

Nurmiranta, H., Leppämäki, P. & Horppu, S. 2009. Kehityspsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. Helsinki: Kirjapaja

Stakes. Kouluterveyskysely. 2006. Hakupäivä 31.3.2011

><http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/Fl/tulokset/taulukot2006/koti06.htm> <

Reinikainen, S. 2009. Nuorisokodista maailmalle – Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Helsingin Yliopisto. Helsinki.

Rouhiainen-Valo, T., Hovi-Pulsa, R., Rantanen, T. & Tietäväinen, S. 2010. Esitys sosionomi (AMK)-tutkinnon kompetensseista. Sosiaalialan AMK -verkosto. Hakupäivä 20.5.2010

>http://www.sosiaaliportti.fi/File/c16110a5-e16c-4834-9532-48847ff5dd52/Sosionomi_AMK_Kompetenssit_15042010.pdf<

Saarnio, T. 2004. Perhetyö lastensuojelussa. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi.

Sinkkonen, J. 2010. Nuoruusikä. Helsinki: WSOY

Suurpää, L. (toim.) 2009. Nuoria koskeva syrjäytymistieto.

Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 27.

><http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf><

Timonen-Kallio, E. (toim.), Manner, R., Berglund, K., Hukkanen, R. & Calufield-Dow, A. 2000. Umbrella-työkirjamenetelmän käsikirja. Turku.

LIITTEET

LIITE 1: Tuotteen luonnosteluversio

LIITE 2: Tuotteen kehittelyversio

LIITE 3: Valmis tuote

JOHDANTO

1 ELINTASO, HAVING

1.1 Ravinto

1.2 Terveys

1.3 Raha-asiat

1.4 Asuminen ja kodinhoito

2 YHTEISYYSSUHTEET, LOVING

2.1 Sosiaaliset suhteet ja verkosto

2.2 Seksuaalisuus

2.3 Yksinäisyys

2.4 Päihteet

3 ITSENSÄ TOTEUTTAMINEN, BEING

3.1 MINÄ ITSE

3.2 Koulutus

3.3 Harrastukset ja vapaa-aika

3.4 Omat tavoitteet, vahvuudet ja kehittämisalueet

4 LOPUKSI

JOHDANTO.....	3
1 MINA ITSE	4
1.1 Kuka minä olen?.....	4
1.2 Koulutus	5
1.3 Harrastukset ja vapaa-aika.....	6
1.4 Omat tavoitteet, vahvuudet ja kehittämisalueet	6
2 MINÄ JA MUUT	8
2.1 Sosiaaliset suhteet ja verkosto	8
2.2 Seksuaalisuus	9
2.3 Yksinäisyys.....	11
2.4 Päihteet	11
3 ELÄMÄN PERUSELEMENTTEJÄ.....	13
3.1 Ravinto	13
3.2 Terveys.....	14
3.3 Hygienia	15
3.4 Raha-asiat	16
3.5 Asuminen ja kodinhoito	18
4 LOPUKSI.....	20

JOHDANTO	3
1 MINA ITSE	4
1.1 Kuka minä olen?	4
1.2 Koulutus	5
1.3 Harrastukset ja vapaa-aika	6
1.4 Omat tavoitteet, vahvuudet ja kehittämisalueet.....	6
2 MINÄ JA MUUT	8
2.1 Sosiaaliset suhteet ja verkosto.....	8
2.2 Seksuaalisuus.....	9
2.3 Yksinäisyys	11
2.4 Päihteet.....	11
3 ELÄMÄN PERUSELEMENTTEJÄ	13
3.1 Ravinto.....	13
3.2 Terveys	14
3.3 Hygienia	15
3.4 Uni ja lepo	16
3.5 Raha-asiat.....	16
3.6 Asuminen ja kodinhoito	18
4 LOPUKSI	20